અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

એસ. સુદર્શન રેડ્ડી અને અન્યો

વિરુદ્ધ

આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય

૨૦ જુલાઈ, ૨૦૦૬

[ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત અને ન્યાયમૂર્તિ આર.વી. રવીન્દ્રન]

ફોજદારી કાયદો:

પુરાવો—સંબંધી સાક્ષીની જુબાની—ઠેરવેલ કે, સંબંધ એ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને અસર કરતું પરિબળ નથી—ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધવામાં આવ્યા મુજબ કલમ ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠરાવતા હુકમ અને સજાને કાયમ રાખતો હાઇકોર્ટનો ચુકાદો હસ્તક્ષેપ કરવાને પાત્ર હોય તેવી કોઈ ખામી ધરાવતો નથી—

પીનલ કોડ, ૧૮૬૦—કલમ ૩૦૨—ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦—અનુચ્છેદ ૧૩૬.

પુરાવો—પ્રકાશનો સ્ત્રોત—એફઆઈઆર માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી—ઠેરવેલ કે, તે બિન-મહત્વપૂર્ણ છે—એફઆઈઆર માં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો જણાવવામાં આવે તે જરૂરી નથી—એફઆઈઆર નોંધાવવા માટે, ખાસ કરીને ખૂનના કેસમાં, ત્વરિત એફઆઈઆર નોંધાવવા પર ભાર મૂકવો જોઈએ—જોકે, સાક્ષીઓ પૈકીના એકનો પુરાવો સ્પષ્ટ છે કે તેણે સ્કૂટરની હેડલાઈટના પ્રકાશમાં હુમલો જોયો હતો—એફઆઈઆર—તેની વિગતો.

કાનૂની સૂત્ર :

"ફાલ્સસ ઇન ઉનો ફાલ્સસ ઇન ઓમ્નિબસ"*—ઠેરવેલ કે, આ સૂત્રને ભારતમાં સામાન્ય સ્વીકૃતિ મળી નથી કે તેણે કાયદાના નિયમનો દરજ્જો પણ પ્રાપ્ત કર્યો નથી.*

અપીલકર્તાઓ સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે કેસ ચલાવવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદપક્ષનો કેસ એવો હતો કે બનાવના દિવસે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ થી ૩ અને એક 'કે' ટુ-વ્હીલર પર જઈ રહ્યા હતા. રાત્રે આશરે ૮.૩૦ વાગ્યે એક ઓટો રિક્ષાએ તેમને એવી રીતે ઓવરટેક કર્યા કે જે ટુ-વ્હીલર 'કે' દ્વારા ચલાવવામાં આવી રહ્યું હતું અને જેની પાછળની સીટ પર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી-૧ બેઠા હતા તે પડી ગયું. ચાર

આરોપીઓ ઓટો રિક્ષામાંથી બહાર આવ્યા અને 'કે' પર હુમલો કર્યો. પરિણામે 'કે' નું ઘટનાસ્થળે જ મૃત્યુ નીપજ્યું. ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ દસ સાક્ષીઓ પૈકી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ થી ૩ અને ઓટો રિક્ષા ડ્રાઇવર એવા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૪ ને નજરે જોનાર સાક્ષીઓ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૩ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું, જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૧ એ સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું ન હતું; ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૨ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને બિલકુલ સમર્થન આપ્યું ન હતું અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૪ એ જોકે શરૂઆતમાં ફરિયાદપક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું, પરંતુ જ્યારે એક મહિના પછી બચાવપક્ષ દ્વારા વધુ ઊલટતપાસ માટે તેમને ફરીથી બોલાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેઓ પોતાના અગાઉના નિવેદનથી સંપૂર્ણપણે ફરી ગયા હતા. ટ્રાયલ કોર્ટે તમામ ચાર આરોપીઓને દોષિત ઠરાવ્યા અને તેમને આજીવન કેદની સજા ફટકારી. હાઇકોર્ટે દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ અને સજા કાયમ રાખ્યા.

આરોપીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી પ્રસ્તુત અપીલમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા નજરે જોનાર સાક્ષીઓ તરીકે રજૂ કરાયેલા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ અને ૪ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું ન હોવાથી, નીચલી કોર્ટોએ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩, કે જેઓ મૃતકના નજીકના સંબંધી હતા, તેમના પુરાવા પર આધાર રાખવો જોઈતો ન હતો; કે એફઆઈઆર માં પ્રકાશના કોઈ સ્ત્રોતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો ન હતો; અને,

તેથી, આ સંજોગોમાં, નીચલી કોર્ટોએ દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ નોંધવો જોઈતો ન હતો.

અપીલ નામંજૂર કરતાં, કોર્ટે

ઠેરવ્યું: ૧. સાક્ષી નજીકના સંબંધી હોવાના અને પરિણામે પક્ષપાતી સાક્ષી હોવાના કારણે તેમના પર આધાર રાખવો જોઈએ નહીં તેવા કારણમાં કોઈ વજૂદ નથી. સંબંધ એ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને અસર કરતું પરિબળ નથી. મોટાભાગે એવું બને છે કે સંબંધી વાસ્તવિક ગુનેગારને છાવરશે નહીં અને નિર્દોષ વ્યક્તિ સામે આક્ષેપો કરશે નહીં. જો ખોટી રીતે સંડોવી દેવાનો બચાવ કરવામાં આવે તો તે માટે પાયાની ભૂમિકા પ્રસ્થાપિત કરવી પડે છે. આવા કિસ્સાઓમાં, કોર્ટે કાળજીપૂર્વકનો અભિગમ અપનાવવો પડે છે અને પુરાવો સચોટ અને વિશ્વસનીય છે કે કેમ તે શોધી કાઢવા માટે તેનું વિશ્લેષણ કરવું પડે છે. [૭૪૮–જી; ૭૪૯–ઈ]

દલીપ સિંહ અને અન્યો વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૩) એસ.સી. ૩૬૪; *મસાલ્તી અને અન્યો વિરુદ્ધ યુ.પી. રાજ્ય*, એ.આઇ.આર. (૧૯૬૫) એસ.સી. ૨૦૨; *પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ જાગીર સિંહ*, એ.આઇ.આર. (૧૯૭૩) એસ.સી. ૨૪૦૭ અને *લહેના વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય*, [૨૦૦૨] ૩ એસ.સી.સી. ૭૬, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ગુલી ચંદ અને અન્યો વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય, [૧૯૭૪] ૩ એસ.સી.સી. ૬૯૮ અને *વાદીવેલુ થેવર વિરુદ્ધ મદ્રાસ રાજ્ય,* એ.આઇ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૬૧૪, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ અને ૪ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું ન હોવાથી, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી–૩ ની જુબાની સ્વીકારવી જોઈએ નહીં અને સમગ્ર ફરિયાદપક્ષનો કેસ ફગાવી દેવો જોઈએ તેવો બચાવ સ્પષ્ટપણે ટકી શકે તેમ નથી. જો પુરાવાનો મોટો ભાગ ખામીયુક્ત જણાય તો પણ, જો બાકીનો ભાગ આરોપીનો ગુનો સાબિત કરવા માટે પૂરતો હોય, તો દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ કાયમ રાખી શકાય છે. ભૂસામાંથી દાણા અલગ પાડવાની કોર્ટની ફરજ છે. જ્યાં દાણામાંથી ભૂસું અલગ પાડી શકાય તેમ હોય, ત્યાં કેટલાક સાક્ષીઓનો પુરાવો ખામીયુક્ત જણાયો હોવાની હકીકત હોવા છતાં આરોપીને દોષિત ઠરાવવાનું કોર્ટ માટે ખુલ્લું રહેશે. કોઈ ચોક્કસ મહત્વના સાક્ષીનું અથવા મહત્વની વિગતનું અસત્ય તેને શરૂઆતથી અંત સુધી નષ્ટ કરશે નહીં. [૭૪૮–સી; ૭૫૦–ડી–ઈ]

૨.૨. "ફાલ્સસ ઇન ઉનો ફાલ્સસ ઇન ઓમ્નિબસ" સૂત્ર ભારતમાં લાગુ પડતું નથી અને સાક્ષીઓને જૂઠા તરીકે લેખાવી શકાય નહીં. આ સૂત્રને સામાન્ય સ્વીકૃતિ મળી નથી કે આ સૂત્રે કાયદાના નિયમનો દરજ્જો પણ પ્રાપ્ત કર્યો નથી. તે માત્ર સાવચેતીનો નિયમ છે. તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ થાય છે કે આવા કિસ્સાઓમાં જુબાનીની અવગણના કરવામાં આવી શકે છે, અને એવું નહીં કે

તેની અવગણના કરવી જ જોઈએ. આ સિદ્ધાંતમાં માત્ર પુરાવાના વજનનો પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે જે કોર્ટ આપેલા સંજોગોમાં લાગુ કરી શકે છે, પરંતુ તે એવું નથી કે જેને 'પુરાવાનો ફરજિયાત નિયમ' કહી શકાય. [૭૫૦–ઈ–જી]

નિસાર અલી વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૩૬૬ અને *સુચા સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય,* (૨૦૦૩) ૬ જે.ટી. એસ.સી. ૩૪૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩.૧. પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગે એફઆઈઆર માં ઉલ્લેખ ન હોવો એ ખરેખર બિન–મહત્વપૂર્ણ છે. એ સુપ્રસ્થાપિત છે કે એફઆઈઆર એ ગુના સંબંધિત હકીકતોનો જ્ઞાનકોશ નથી. માત્ર એ કારણે કે બનાવની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો એફઆઈઆર માં જણાવવામાં આવી ન હતી, તેનાથી ફરિયાદપક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બની શકતો નથી. એફઆઈઆર માં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો જણાવવામાં આવે તે જરૂરી નથી. તેથી, પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગેના નિર્દેશનો માત્ર અભાવ ફરિયાદપક્ષના કથનને કોઈપણ રીતે અસર કરતો નથી. તદુપરાંત, નીચલી કોર્ટો સમક્ષ આવો બચાવ લેવામાં આવ્યો ન હતો. [૭૫૧–એ; સી–ડી]

બોલ્લાવરમ પેદ્દા નરસી રેડ્ડી અને અન્યો વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૯૧] ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૪, ને ભિન્ન પાડવામાં આવ્યો.

કૃષ્ણન અને અન્ય વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય, [૧૯૯૬] ૧૦ એસ.સી.સી. ૫૦૮, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૪. હાઇકોર્ટનો ચુકાદો હસ્તક્ષેપ કરવાને પાત્ર હોય તેવી કોઈ ખામી ધરાવતો નથી.

નથુની યાદવ અને અન્યો વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, [૧૯૯૮] ૯ એસ.સી.સી. ૨૩૮; *ભારસી અને અન્યો વિરુદ્ધ એમ.પી. રાજ્ય,* [૨૦૦૨] ૭ એસ.સી.સી. ૨૩૯ અને *કૃષ્ણન અને અન્ય વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય,* [૧૯૯૬] ૧૦ એસ.સી.સી. ૫૦૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

ફોજદારી અપીલ હકૂમત : ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૬૩૯/૨૦૦૫.

ક્રિમિનલ અપીલ નં. ૧૯૪/૨૦૦૨ માં હૈદરાબાદ ખાતેની આંધ્ર પ્રદેશ હાઇકોર્ટના તારીખ ૩.૨.૨૦૦૪ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

અપીલકર્તાઓ તરફે ડી. રામા કૃષ્ણ રેડ્ડી, સીએચ. લીલા સારવેશ્વર અને અભિજિત સેનગુપ્તા.

સામાવાળા તરફે મનોજ સક્સેના, રજનીશ કુમાર સિંહ, સમીના અહેમદ, રાહુલ શુક્લા અને ટી.વી. જ્યોર્જ.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત દ્વારા આપવામાં આવેલ.

ન્યાયમૂર્તિ અરિજિત પસાયત. આ અપીલમાં પડકાર વિદ્વાન પ્રિન્સિપાલ સેશન્સ જજ, કુર્નૂલ દ્વારા ફટકારવામાં આવ્યા મુજબ ઇન્ડિયન પીનલ કોડ, ૧૮૬૦ (ટૂંકમાં 'આઇપીસી') ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ ચાર અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠરાવતા હુકમ અને આજીવન કેદની સજાને કાયમ રાખતા આંધ્ર પ્રદેશ હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદા સામે છે.

જે આક્ષેપોને પરિણામે અપીલકર્તાઓ સામે ખટલો ચલાવવામાં આવ્યો હતો તે એ હતા કે તારીખ ૨૭.૪.૧૯૯૯ ના રોજ રાત્રે આશરે ૮.૩૦ વાગ્યે તેઓએ દાતરડા અને છરીઓ વડે ઘા મારીને અને ભોંકીને ખાજા સાહેબ (જે હવે પછી 'મૃતક' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) નામની વ્યક્તિનું માનવવધ સમાન મૃત્યુ નીપજાવ્યું હતું.

ટૂંકમાં ફરિયાદપક્ષનું કથન નીચે મુજબ છે:

તારીખ ૨૭.૪.૧૯૯૯ ના રોજ, બનાવ પહેલાં કોઈ સમયે, ખાજા સાહેબ (મૃતક), એસ. વેંકટેશ્વર રેડ્ડી, જી. તિરુમલેશ ગૌડ અને ટી. શ્રીનિવાસલુ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ અને ૩) કુર્નૂલ ટાઉનની સિલ્વર જ્યુબિલી કોલેજ પાસે "રમેશ હોટેલ" નામના સ્થળે હતા. ત્યારબાદ તેઓ ૨ ટુ-વ્હીલર પર નીકળ્યા એટલે કે પ્રથમ વાહન પર મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, અને તેમની પાછળ બીજા વાહન પર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ અને ૩. મૃતક ઉપરોક્ત બે ટુ-વ્હીલર પૈકીનું પ્રથમ વાહન ચલાવી રહ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ પાછળની સીટ પર બેઠા હતા. જ્યારે મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ તેમના

રસ્તા પર આવેલા રેલવે ગેટ પાસે પહોંચ્યા, ત્યારે એક ઓટો–રિક્ષાએ તેમને ઓવરટેક કર્યા. તે પ્રક્રિયામાં, મૃતકે વાહન પરનો કાબૂ ગુમાવ્યો અને તેઓ પડી ગયા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી આંક પી૧ ફરિયાદ, જે તે જ રાત્રે આશરે ૧૦.૩૦ વાગ્યે સબ–ઇન્સ્પેક્ટર (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮) ને મળી હતી, તે મુજબ અહીંના તમામ ચાર અપીલકર્તાઓ ઉપરોક્ત ઓટો રિક્ષામાંથી નીચે ઉતર્યા અને મૃતક પર હુમલો કર્યો. સદર હુમલાના પરિણામે, મૃતકે ઘટનાસ્થળે જ અંતિમ શ્વાસ લીધા. હકીકતમાં, મૃતકના શબનું પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડૉક્ટર ડૉ. એમ.એસ. આર.કે. પ્રસાદ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૦) ના પુરાવા પરથી જણાય છે કે, શરીર પર દસ શીર્ષકો હેઠળ વર્ગીકૃત કરવામાં આવેલી સંખ્યાબંધ કાપાની અને ભોંકવાની ઈજાઓ હતી. બનાવ પછી તરત જ, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ મૃતકના નિવાસસ્થાને ગયા અને રાત્રે આશરે ૮.૪૫ વાગ્યે મૃતકના સગાસંબંધીઓને જાણ કરી. ત્યારબાદ, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ પોલીસ સ્ટેશને ગયા અને આંક પી૧ ફરિયાદ નોંધાવી.

પોલીસ સબ–ઇન્સ્પેક્ટર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ કે જેમણે રાત્રે આશરે ૧૦.૩૦ વાગ્યે આંક પી૧ સ્વીકારી હતી, તેમણે આઇપીસી ની કલમ ૩૦૨ હેઠળ ક્રાઇમ નં. ૧૧૩/૧૯૯૯ નોંધ્યો. તેમણે તે સુસંગત સમયે કુર્નૂલ ટાઉનના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯) ને પણ જાણ કરી. માહિતી મળતાં, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ગુનાના સ્થળે ગયા, ગુનાના સ્થળે ચોકીપહેરો ગોઠવ્યો અને બીજા દિવસે સવારે એટલે કે, તારીખ ૨૮.૪.૧૯૯૯ ના રોજ, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ સાક્ષીઓ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨, સૈયદ બડે બી

(ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૫) અને બી. હુસૈનપ્પા (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬) ની હાજરી મેળવીને સવારે આશરે ૭.૩૦ વાગ્યે ઇન્ક્વેસ્ટ શરૂ કર્યું. તેમણે મુદ્દામાલ વસ્તુઓ ૧ થી ૩ – મૃતકના કપડાં જપ્ત કર્યા અને ઇન્ક્વેસ્ટ પૂર્ણ થયા પછી, મૃતકના શબને પોસ્ટમોર્ટમ તપાસ માટે મોકલવામાં આવ્યું. તારીખ ૮.૫.૧૯૯૯ ના રોજ તેમણે "પાપાજી ધાબા" નામના સ્થળે તમામ અપીલકર્તાઓની ધરપકડ કરી. પૂછપરછ દરમિયાન આરોપીઓએ કબૂલાતનું નિવેદન આપ્યું હોવાનું કહેવાય છે, જેનાથી આંક પી.૧૪ મહજર હેઠળ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ ૭ થી ૧૦ કબજે કરવામાં આવી હતી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ની કચેરીમાં તેમના અનુગામી દ્વારા ચાર્જશીટ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

અપીલકર્તાઓનો ગુનો પ્રસ્થાપિત કરવા માટે, ફરિયાદપક્ષે ૧૦ સાક્ષીઓ તપાસ્યા, ૧૫ દસ્તાવેજો સાબિત કર્યા અને ૧૦ મુદ્દામાલ વસ્તુઓ આંક તરીકે રજૂ કરી. તપાસવામાં આવેલા ૧૦ સાક્ષીઓ પૈકી, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨, ૩ અને ૪ ને નજરે જોનાર સાક્ષીઓ તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું ન હતું. તેથી, ફરિયાદપક્ષે તેમની ઊલટતપાસ કરી હતી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ એ ફરિયાદપક્ષના કેસને બિલકુલ સમર્થન આપ્યું ન હતું. માલા વેંકટેશ્વરલુ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૪) – ઓટો રિક્ષા ડ્રાઇવરે – જોકે શરૂઆતમાં ફરિયાદપક્ષના કેસને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું, પરંતુ જ્યારે તેમની પ્રારંભિક તપાસના એક મહિના પછી બચાવપક્ષ દ્વારા વધુ ઊલટતપાસ માટે તેમને ફરીથી બોલાવવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે સંપૂર્ણ પલટી મારી અને પોતાના અગાઉના

નિવેદનથી સંપૂર્ણપણે ફરી ગયા. તે તબક્કે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા તેમની ઊલટતપાસ કરવામાં આવી હતી.

તે જ રીતે, ટી. કૃષ્ણ (ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૭) કે જેઓ આંક પી ૧૩ એટલે કે અપીલકર્તા – આરોપીના ધરપકડ મહજર માટે પંચ સાક્ષી હતા, તેમણે ફરિયાદપક્ષના કેસને સમર્થન આપ્યું ન હતું. વિદ્વાન સેશન્સ જજે રેકર્ડ પર લાવવામાં આવેલા પુરાવાની વિસ્તૃત વિચારણા કરીને, એવા તારણ પર આવ્યા કે અપીલકર્તાઓ – આરોપીઓ જે ગુનાસર તેમના પર તહોમત મૂકવામાં આવ્યું હતું તે ગુના માટે દોષિત હતા અને તેમને દોષિત ઠરાવ્યા અને દરેકને આજીવન કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કર્યો.

ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની ખરાઈને પડકારતાં, આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા આંધ્ર પ્રદેશ હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. હાઈકોર્ટ સમક્ષ અપીલકર્તાઓનો પ્રાથમિક બચાવ એ હતો કે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨, ૪ અને ૭ એ ફરિયાદપક્ષના કથનને સમર્થન આપ્યું ન હતું અને તપાસ દરમિયાન આપવામાં આવેલા કહેવાતા નિવેદનથી વિચલિત થયા હતા; અને માત્ર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ના પુરાવાના આધારે દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ નોંધવો જોઈતો ન હતો. જોકે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ એ બનાવને નજરે જોનાર સાક્ષી હોવાનો દાવો કર્યો હતો, તેમ છતાં તેમની વર્તણૂક ખૂબ જ અસામાન્ય અને અસ્વાભાવિક હતી કારણ કે તેમણે પોલીસને જાણ કરી ન હતી અને બનાવ અંગે અન્ય કોઈ વ્યક્તિને પણ જણાવ્યું ન હતું. જોકે તેમણે

ઇન્ક્વેસ્ટ સમયે હાજર હોવાનો દાવો કર્યો હતો, તેમ છતાં ઇન્ક્વેસ્ટ સમયે તેમનું નિવેદન પણ નોંધવામાં આવ્યું ન હતું. તદુપરાંત, મૃતકના નજીકના સંબંધી હોવાથી સમર્થન વિના તેમના પુરાવા પર કાર્યવાહી કરવી જોઈતી ન હતી.

તેનાથી વિપરીત, રાજ્યનો બચાવ એવો હતો કે બનાવ પછી તરત જ નોંધાવવામાં આવેલી આંક પી૧ ફરિયાદમાં, નજરે જોનાર સાક્ષી તરીકે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ના નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. જોકે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ અને ૪ એ ફરિયાદપક્ષના કથનને સમર્થન આપ્યું ન હતું, તેમ છતાં તેમના પુરાવાના ઝીણવટભર્યા વાંચન પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ નું કથન પ્રસ્થાપિત થાય છે. વધુમાં તારીખ ૧.૧૧.૨૦૦૧ ના રોજ તપાસવામાં આવેલા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૪ એ ફરિયાદપક્ષના કથનને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું હતું. બચાવપક્ષ દ્વારા તેમની ઊલટતપાસ કરવામાં આવી હતી. આશ્ચર્યજનક રીતે સદર ઊલટતપાસના આશરે એક મહિના પછી, વધુ ઊલટતપાસ માટે તેમને ફરીથી બોલાવવા માટે કોઈપણ કારણ દર્શાવ્યા વિના અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. ટ્રાયલ કોર્ટે કોઈપણ કારણ આપ્યા વિના વધુ ઊલટતપાસની પરવાનગી આપી હતી જેમાં તેઓ અગાઉ જે જણાવી ચૂક્યા હતા તેનાથી નોંધપાત્ર રીતે વિચલિત થયા હતા.

હાઇકોર્ટે પુરાવાનું વિગતવાર વિશ્લેષણ કર્યા પછી ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો સાથે સહમતી દર્શાવી અને દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ અને સજા કાયમ રાખ્યા.

અપીલના સમર્થનમાં અપીલકર્તાઓ તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે કહેવાતા નજરે જોનાર સાક્ષીઓ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, ૨ અને ૪ એ ફરિયાદપક્ષના કથનને સમર્થન આપ્યું ન હોવાથી, ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટે એવું ઠેરવવું જોઈતું હતું કે મૃતકના નજીકના સંબંધી એવા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ની બિનસમર્થિત જુબાની પર આધાર રાખવો અત્યંત જોખમી ગણાશે. આરોપીની ઓળખ માટે પ્રકાશનો સ્ત્રોત એફઆઇઆર માં દર્શાવવામાં આવ્યો ન હતો. સાક્ષી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ એ પ્રથમ વખત ઓળખ માટે પ્રકાશનો સ્ત્રોત દર્શાવ્યો હતો. તેથી, ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટે અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠરાવવા જોઈતા ન હતા.

પ્રત્યુત્તરમાં, સામાવાળા–રાજ્ય તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને હાઇકોર્ટે પુરાવાનું ખૂબ જ વિગતવાર વિશ્લેષણ કર્યું છે અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ મૃતકના સંબંધી હતા તેવી આરોપી વ્યક્તિઓની દલીલને પણ ધ્યાનમાં લઈને, પુરાવાનું વિસ્તૃત વિશ્લેષણ કર્યું છે અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ને સત્યવાદી સાક્ષી હોવાનું જણાયું છે. તેથી, દોષિત ઠરાવવાના હુકમમાં કોઈ ભૂલ કાઢી શકાય નહીં. વધારામાં, એફઆઇઆર માં પ્રકાશના સ્ત્રોતના અભાવ સંબંધિત બચાવ નીચલી કોર્ટો સમક્ષ લેવામાં આવ્યો ન હતો. કોઈપણ સંજોગોમાં એફઆઇઆર માં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો દર્શાવવી જરૂરી ન હતી. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલ નામંજૂર થવાને પાત્ર છે.

અમે સૌપ્રથમ ફરિયાદપક્ષના કથનને આગળ વધારવા માટે સાક્ષીઓના હિતસંબંધ અંગેની દલીલ સાથે કામ પાર પાડીશું. સંબંધ એ સાક્ષીની વિશ્વસનીયતાને અસર કરતું પરિબળ નથી. મોટાભાગે એવું બને છે કે સંબંધી વાસ્તવિક ગુનેગારને છાવરશે નહીં અને નિર્દોષ વ્યક્તિ સામે આક્ષેપો કરશે નહીં. જો ખોટી રીતે સંડોવી દેવાનો બચાવ કરવામાં આવે તો તે માટે પાયાની ભૂમિકા પ્રસ્થાપિત કરવી પડે છે. આવા કિસ્સાઓમાં, કોર્ટે કાળજીપૂર્વકનો અભિગમ અપનાવવો પડે છે અને પુરાવો સચોટ અને વિશ્વસનીય છે કે કેમ તે શોધી કાઢવા માટે તેનું વિશ્લેષણ કરવું પડે છે.

દલીપ સિંહ અને અન્યો વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૩) એસ.સી. ૩૬૪ માં નીચે મુજબ પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે:–

> "જ્યાં સુધી સાક્ષી એવા સ્ત્રોતોમાંથી આવતો ન હોય કે જે કલંકિત હોવાની શક્યતા હોય ત્યાં સુધી સામાન્ય રીતે તેને સ્વતંત્ર ગણવાનો રહે છે અને તેનો સામાન્ય રીતે અર્થ એ થાય છે કે જ્યાં સુધી સાક્ષી પાસે આરોપીને ખોટી રીતે સંડોવી દેવાની ઇચ્છા રાખવા માટે આરોપી પ્રત્યેની દુશ્મનાવટ જેવું કોઈ કારણ ન હોય. સામાન્ય રીતે નજીકનો સંબંધી વાસ્તવિક ગુનેગારને બચાવનાર અને નિર્દોષ વ્યક્તિને ખોટી રીતે સંડોવી દેનાર છેલ્લી વ્યક્તિ હશે. એ સાચું છે કે, જ્યારે લાગણીઓ ઉશ્કેરાયેલી હોય અને દુશ્મનાવટ માટે વ્યક્તિગત કારણ હોય, ત્યારે દોષિતની સાથોસાથ જેની સામે સાક્ષીને દ્વેષ હોય તેવી નિર્દોષ વ્યક્તિને સંડોવી

દેવાનું વલણ હોય છે, પરંતુ આવી ટીકા માટે પાયાની ભૂમિકા પ્રસ્થાપિત કરવી જ જોઈએ અને સંબંધની માત્ર હકીકત એ પાયાની ભૂમિકા બનવાથી ઘણી દૂર, ઘણીવાર સત્યની ચોક્કસ ખાતરી હોય છે. જોકે, અમે કોઈ વ્યાપક સામાન્યીકરણ કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા નથી. દરેક કેસનો નિર્ણય તેની પોતાની હકીકતો પર થવો જોઈએ. અમારા અવલોકનો માત્ર એ બાબતનો સામનો કરવા માટે કરવામાં આવ્યા છે જે અમારી સમક્ષના કેસોમાં ડહાપણના સામાન્ય નિયમ તરીકે વારંવાર રજૂ કરવામાં આવે છે. આવો કોઈ સામાન્ય નિયમ નથી. દરેક કેસ તેની પોતાની હકીકતો પૂરતો મર્યાદિત હોવો જોઈએ અને તેના દ્વારા જ સંચાલિત થવો જોઈએ."

ઉપરોક્ત ચુકાદાને ત્યારથી *ગુલી ચંદ અને અન્યો વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય*, [૧૯૭૪] ૩ એસ.સી.સી. ૬૯૮ માં અનુસરવામાં આવ્યો છે જેમાં *વાદીવેલુ થેવર વિરુદ્ધ મદ્રાસ રાજ્ય*, એ.આઇ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૬૧૪ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

અમે એવું પણ અવલોકન કરી શકીએ કે સાક્ષી નજીકના સંબંધી હોવાના અને પરિણામે પક્ષપાતી સાક્ષી હોવાના કારણે તેમના પર આધાર રાખવો જોઈએ નહીં તેવા કારણમાં કોઈ વજૂદ નથી. આ સિદ્ધાંતને આ કોર્ટ દ્વારા અગાઉ *દલીપ સિંહના કેસ* (ઉપર મુજબ) માં જ નકારી કાઢવામાં આવ્યો હતો જેમાં બારના સભ્યોના મનમાં પ્રવર્તતી એ છાપ પર આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું હતું કે

સંબંધીઓ સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ નથી. ન્યાયમૂર્તિ વિવિયન બોઝ મારફતે બોલતાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે:

> "અમે હાઇકોર્ટના વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિઓ સાથે એ બાબતે સંમત થવા અસમર્થ છીએ કે બે નજરે જોનાર સાક્ષીઓની જુબાનીને સમર્થનની જરૂર છે. જો આવા અવલોકન માટેનો આધાર એ હકીકત પર આધારિત હોય કે સાક્ષીઓ સ્ત્રીઓ છે અને સાત માણસોનું ભાવી તેમની જુબાની પર ટકેલું છે, તો અમે આવા કોઈ નિયમને જાણતા નથી. જો તે એ કારણ પર આધારિત હોય કે તેઓ મૃતકના નજીકના સંબંધી છે તો અમે સંમત થવા અસમર્થ છીએ. આ ઘણા ફોજદારી કેસોમાં જોવા મળતી એક સામાન્ય ભ્રામક માન્યતા છે અને જેને આ કોર્ટની બીજી બેન્ચે – '*રામેશ્વર વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય*' એ.આઇ.આર. (૧૯૫૨) એસ.સી. ૫૪ માં પૃષ્ઠ ૫૯ ખાતે દૂર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. જોકે, અમને જણાય છે કે તે કમનસીબે હજુ પણ, કોર્ટોના ચુકાદાઓમાં નહીં તો, કોઈપણ સંજોગોમાં કાઉન્સેલની દલીલોમાં ચાલુ રહી છે."

ફરીથી *મસાલ્તી અને અન્યો વિરુદ્ધ યુ.પી. રાજ્ય*, એ.આઇ.આર. (૧૯૬૫) એસ.સી. ૨૦૨ માં આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું: (પૃષ્ઠ ૨૦૯–૨૧૦ ફકરો ૧૪):

> "પરંતુ અમે માનીએ છીએ કે એવી દલીલ કરવી ગેરવાજબી ગણાશે કે સાક્ષીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલો પુરાવો માત્ર એ કારણોસર કાઢી

નાખવો જોઈએ કે તે પક્ષપાતી અથવા હિત ધરાવતા સાક્ષીઓનો પુરાવો છે.....આવા પુરાવાને માત્ર તે પક્ષપાતી હોવાના એકમાત્ર કારણોસર યાંત્રિક રીતે નકારી કાઢવાથી અનિવાર્યપણે ન્યાયની નિષ્ફળતા પરિણમશે. પુરાવાનું મૂલ્યાંકન કેટલા પ્રમાણમાં કરવું જોઈએ તે અંગે કોઈ જડ નિયમ પ્રસ્થાપિત કરી શકાય નહીં. આવા પુરાવા સાથે કામ પાર પાડવામાં ન્યાયિક અભિગમ સાવચેતીપૂર્ણ હોવો જોઈએ; પરંતુ આવો પુરાવો પક્ષપાતી હોવાના કારણે નકારી કાઢવો જોઈએ તેવો બચાવ સાચા તરીકે સ્વીકારી શકાય નહીં."

એ જ અસરનો ચુકાદો *પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ જાગીર સિંહ*, એ.આઇ.આર. (૧૯૭૩) એસ.સી. ૨૪૦૭ અને *લહેના વિરુદ્ધ હરિયાણા રાજ્ય*, [૨૦૦૨] ૩ એસ.સી.સી. ૭૬ માં છે. સમગ્ર ફરિયાદપક્ષના કેસને ફગાવી દેવાની ઇષ્ટતા અંગે દલીલ કરવા માટે આરોપી–અપીલકર્તાઓ દ્વારા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના અસ્વીકાર પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. સારાંશમાં અરજ "*ફાલ્સસ ઇન ઉનો ફાલ્સસ ઇન ઓમ્નિબસ*" (એક બાબતમાં ખોટું, બધી જ બાબતમાં ખોટું) નો સિદ્ધાંત લાગુ કરવાની છે. આ બચાવ સ્પષ્ટપણે ટકી શકે તેમ નથી. જો પુરાવાનો મોટો ભાગ ખામીયુક્ત જણાય તો પણ, જો બાકીનો ભાગ આરોપીનો ગુનો સાબિત કરવા માટે પૂરતો હોય, તો દોષિત ઠરાવવાનો હુકમ કાયમ રાખી શકાય છે. ભૂસામાંથી દાણા અલગ પાડવાની કોર્ટની ફરજ છે. જ્યાં દાણામાંથી ભૂસું અલગ પાડી શકાય તેમ હોય, ત્યાં કેટલાક સાક્ષીઓનો પુરાવો ખામીયુક્ત જણાયો હોવાની હકીકત હોવા છતાં આરોપીને દોષિત

ઠરાવવાનું કોર્ટ માટે ખુલ્લું રહેશે. કોઈ ચોક્કસ મહત્વના સાક્ષીનું અથવા મહત્વની વિગતનું અસત્ય તેને શરૂઆતથી અંત સુધી નષ્ટ કરશે નહીં. "*ફાલ્સસ ઈન ઉનો ફાલ્સસ ઈન ઓમ્નિબસ*" સૂત્ર ભારતમાં લાગુ પડતું નથી અને સાક્ષીઓને જૂઠા તરીકે લેખાવી શકાય નહીં. "*ફાલ્સસ ઈન ઉનો ફાલ્સસ ઈન ઓમ્નિબસ*" સૂત્રને સામાન્ય સ્વીકૃતિ મળી નથી કે આ સૂત્રે કાયદાના નિયમનો દરજ્જો પણ પ્રાપ્ત કર્યો નથી. તે માત્ર સાવચેતીનો નિયમ છે. તેનો અર્થ માત્ર એટલો જ થાય છે કે આવા કિસ્સાઓમાં જુબાનીની અવગણના કરવામાં આવી શકે છે, અને એવું નહીં કે તેની અવગણના કરવી જ જોઈએ. આ સિદ્ધાંતમાં માત્ર પુરાવાના વજનનો પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે જે કોર્ટ આપેલા સંજોગોમાં લાગુ કરી શકે છે, પરંતુ તે એવું નથી કે જેને 'પુરાવાનો ફરજિયાત નિયમ' કહી શકાય. (જુઓ *નિસાર અલી વિરુદ્ધ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય*, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૩૬૬). (આ પણ જુઓ: *સુચા સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ પંજાબ રાજ્ય*, (૨૦૦૩) ૬ જે.ટી. એસ.સી. ૩૪૮).

અપીલકર્તાઓ તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે એફઆઈઆર માં પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગેનો બિન–ઉલ્લેખ ફરિયાદપક્ષના કેસ માટે સ્પષ્ટપણે ઘાતક છે. *બોલ્લાવરમ પેદ્દા નરસી રેડ્ડી અને અન્યો વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય*, [૧૯૯૧] ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૪ માંના ચુકાદા પર ભારપૂર્વક આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. સામાવાળા – રાજ્ય તરફેના વિદ્વાન કાઉન્સેલ દ્વારા યોગ્ય રીતે જ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે તેમ, આવો બચાવ ન તો ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ કે ન તો હાઈકોર્ટ સમક્ષ લેવામાં આવ્યો હતો. એ નોંધવું રસપ્રદ છે કે સાક્ષીઓની

ઊલટતપાસમાં, બચાવપક્ષે એવું સૂચન કર્યું છે કે પ્રકાશ ઝાંખો હતો કારણ કે સ્કૂટર ચાલતું લગભગ બંધ થઈ ગયું હતું અને માત્ર એન્જિન ચાલુ (idling) હતું. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨ નો પુરાવો સ્પષ્ટ છે કે તેમણે સ્કૂટરની હેડલાઇટના પ્રકાશમાં હુમલો જોયો હતો. આરોપી વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઊલટતપાસમાં આ જણાવવામાં આવ્યું હતું. તે જ રીતે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે શું તેઓ દરેક આરોપીએ કેટલા ઘા માર્યા તેની સંખ્યા જણાવી શકે તેમ છે. તેમણે હકારમાં જવાબ આપ્યો હતો. તેથી પરોક્ષ સૂચન એવું હતું કે ઘા મારવામાં આવ્યા હોવા છતાં, તેઓ સંખ્યા જણાવી શકતા ન હતા. ઓછામાં ઓછું કહીએ તો આ બેજવાબદાર ઊલટતપાસ છે. જોકે માત્ર તેનાથી જ ફરિયાદપક્ષનો કેસ મજબૂત બની જતો નથી તેમ છતાં આ એક એવું પરિબળ છે જેની નોંધ લઈ શકાય છે. પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગે એફઆઇઆર માં ઉલ્લેખ ન હોવો એ ખરેખર બિન–મહત્વપૂર્ણ છે. એ સુપ્રસ્થાપિત છે કે એફઆઇઆર એ ગુના સંબંધિત હકીકતોનો જ્ઞાનકોશ નથી. માત્ર એ કારણે કે બનાવની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો એફઆઇઆર માં જણાવવામાં આવી ન હતી, તેનાથી ફરિયાદપક્ષનો કેસ શંકાસ્પદ બની શકતો નથી. એફઆઇઆર માં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિગતો જણાવવામાં આવે તે જરૂરી નથી. જો એકંદર ચિત્ર રજૂ કરવામાં આવે અને એફઆઇઆર માં મુખ્ય પાસાઓ સમાવિષ્ટ હોય તો તે પૂરતું છે. એફઆઇઆર નોંધાવવા માટે, ફોજદારી કેસમાં અને ખાસ કરીને ખૂનના કેસમાં, ત્વરિત એફઆઇઆર નોંધાવવા પર ભાર મૂકવો જોઈએ. તેથી, પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગેના નિર્દેશનો માત્ર અભાવ ફરિયાદપક્ષના કથનને કોઈપણ રીતે અસર

કરતો નથી. વધારામાં *બોલ્લાવરમના કેસ* (ઉપર મુજબ) માંનો ચુકાદો અપીલકર્તાને ખરેખર કોઈ મદદરૂપ થતો નથી. એ સ્પષ્ટ છે કે તે કેસમાં પ્રકાશના સ્ત્રોત અંગેના બિન–ઉલ્લેખ સંબંધિત અવલોકન હકીકતલક્ષી પરિસ્થિતિના વર્ણન સ્વરૂપે હતું. કોર્ટ દ્વારા એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ભોગ બનનારાઓ આરોપીઓથી અજાણ્યા હતા. તે પશ્ચાદ્‌ભૂમિકામાં પ્રકાશનો સ્ત્રોત કંઈક અંશે મહત્વનો હોવાનું જણાયું હતું.

નથુની યાદવ અને અન્યો વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય અને અન્ય, [૧૯૯૮] ૯ એસ.સી.સી. ૨૩૮ માં આ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે કયા સંજોગો હેઠળ ચંદ્રપ્રકાશ અથવા કૃત્રિમ પ્રકાશનો અભાવ *પોતાની મેળે જ (per se)* હુમલાખોરોની ઓળખ કરવાનો બાધ કરતો નથી. નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું :–

> "ત્યારે ચંદ્રપ્રકાશ ન હતો એવું માની લઈએ તો પણ, આપણે પરિસ્થિતિનો કાળજીપૂર્વક તાગ મેળવવો પડે. જે નિકટતાથી હુમલાખોરો ઈજાગ્રસ્તની સામે આવ્યા હશે, તારાઓના ઉજાસમાંથી થોડો પ્રકાશ ત્યાં પહોંચવાની શક્યતા, અને ખૂન છત વિનાની અગાશી પર કરવામાં આવ્યું હતું તે હકીકત એ ભોગ બનનારાઓ પાસે હુમલાખોરોને સાચી રીતે ઓળખવા માટે પૂરતી દ્રશ્યતા હોઈ શકી હોત કે કેમ તેનો નિર્ણય કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના સુસંગત પરિબળો છે. તે પરિબળો ઉપરાંત, આપણે એ વધારાની હકીકત પણ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે હુમલાખોરો

કરુણાંતિકાગ્રસ્ત ઘરના રહેવાસીઓથી અજાણ્યા ન હતા, કારણ કે નજરે જોનાર સાક્ષીઓ હત્યારાઓ પૈકીના દરેકના ચહેરાના દેખાવથી સારી રીતે પરિચિત હતા. તેથી, અમે એવું માનવા માટે પ્રેરાતા નથી કે ભોગ બનનારાઓ માટે હુમલાખોરોને જોવાનું શક્ય બન્યું ન હોત અથવા તેમની ખોટી ઓળખ કરવાની શક્યતા હતી. અમે એ હકીકત ધ્યાનમાં રાખી રહ્યા છીએ કે હુમલાખોરો પાસે પણ અગાશી પર સૂતેલા લોકોમાંથી કોઈપણ ભૂલ વિના જેમને તેઓએ નિશાન બનાવ્યા હતા તે ભોગ બનનારાઓને ઓળખવા માટે પૂરતો પ્રકાશ હતો. જો ત્યારે ઉપલબ્ધ પ્રકાશ, ભલે અલ્પ હોય, હુમલાખોરો માટે પૂરતો હતો તો આપણે એવું શા માટે વિચારવું જોઈએ કે તે જ પ્રકાશ ઈજાગ્રસ્તો માટે પૂરતો ન હતો કે જેમણે ચોક્કસપણે તેમની સામે ઊભેલા ઘૂસણખોરોના ચહેરા પર પોતાની નજર કેન્દ્રિત કરી હશે. જે નિયમ એક પક્ષને લાગુ પડે છે તે જ નિયમ બીજા પક્ષને પણ લાગુ પડે છે."

પ્રસ્તુત કેસમાં, એપ્રિલ મહિનામાં સાંજે આશરે ૭ વાગ્યાનો સમય હતો. આ સ્થિતિનું *ભારસી અને અન્યો વિરુદ્ધ એમ.પી. રાજ્ય*, [૨૦૦૨] ૭ એસ.સી.સી. ૨૩૯ માં ફરીથી પુનરાવર્તન કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં અન્ય બાબતોની સાથોસાથ નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું હતું :

"અંધારામાં આરોપીની ઓળખના સંબંધમાં, હાઇકોર્ટે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે એપ્રિલ મહિનામાં, સૂર્ય સાંજે આશરે ૭.૦૦ વાગ્યે આથમે છે,

આરોપીઓ સાક્ષીઓના પરિચિત હતા અને ઝાંખા અંધારામાં પણ તેમને ઓળખી શકાતા હતા. અહીં ફરીથી, હાઇકોર્ટે *નથુની યાદવ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય*, [૧૯૯૮] ૯ એસ.સી.સી. ૨૩૮ ના કેસમાં આ કોર્ટના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે. હાઇકોર્ટે એ બાબતની પણ નોંધ લીધી છે કે મૃતક અને અપીલકર્તાઓ વચ્ચેની દુશ્મનાવટ બિન–વિવાદિત હતી."

કૃષ્ણન અને અન્ય વિરુદ્ધ કેરળ રાજ્ય, [૧૯૯૬] ૧૦ એસ.સી.સી. ૫૦૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

"કેસની હકીકતો અને સંજોગો અને રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા પર અમારી કાળજીપૂર્વકની વિચારણા કર્યા પછી, અમને અપીલકર્તા–૨ વિજયકુમારને દોષિત ઠરાવવામાં હાઇકોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા સુતાર્કિક ચુકાદામાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી. જ્યાં સુધી અપૂરતા પ્રકાશની દલીલનો સંબંધ છે, અમે જણાવી શકીએ કે વાદળ રહિત તારાઓથી ભરેલી રાત્રે ખુલ્લા મેદાનમાં, થોડા પ્રકાશના અસ્તિત્વના કારણે કે જેનાથી ઓળખ શક્ય હતી, હુમલાખોરો દ્વારા ભોગ બનનારને ઓળખવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન હતી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ બંને આરોપીઓના નજીકના સંબંધી હોવાથી, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ માટે તેમને ઓળખવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન હતી. આરોપીઓ અન્ય સાક્ષીના પણ પરિચિત હતા જેના કારણે તેઓ પણ તેમને ઓળખી શક્યા હતા. જ્યાં સુધી અપીલકર્તા–વિજયકુમારનો સંબંધ છે, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ એ

મૃતક પર વધુ ઈજા પહોંચાડતા તેમને શારીરિક રીતે અટકાવ્યા હતા અને બંને વચ્ચે ઝપાઝપી થઈ હતી. તેથી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ માટે આરોપી ૨–વિજયકુમારને ઓળખવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન હતી. તેમની જુબાનીને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ ની જુબાનીમાંથી સમર્થન મળે છે જેમણે બનાવના સ્થળે વિજયકુમારને જોયા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ એ વિજયકુમારને મૃતક પર કોઈ ઈજા પહોંચાડતા જોયા ન હતા કારણ કે જે સમયે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૩ બનાવના સ્થળની નજીક આવ્યા અને બનાવ જોયો, ત્યાં સુધીમાં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ દ્વારા વિજયકુમારને અટકાવવામાં આવ્યા હતા અને તેમની છરી જમીન પર પડી ગઈ હતી."

અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. કોઈપણ દ્રષ્ટિકોણથી જોતાં, હાઈકોર્ટનો ચુકાદો હસ્તક્ષેપ કરવાને પાત્ર હોય તેવી કોઈ ખામી ધરાવતો નથી.

આર.પી. અપીલ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.